

"פר-גינט" - סויטה מס. 1 אופוס 46
מאת אדוורד גריג (15.6.1843-4.9.1907)
(על פי המחזה של הנריק איבסן - Henrik Ibsen)

על מחבר המחזה

(מתוך ההקדמה לתרגום של פר גינט, מאת לאה גולדברג)

הנריק איבסן נולד בשנת 1828 בעיירה הנורבגית שין-Skien. בן למשפחה אמידה שירדה מנכסיה בגלל התנהגות בזבזנית של האב. איבסן לא זכה אלא בהשכלה של בית ספר עממי כפרי; את ידיעותיו בספרות ובתרבות הוא רכש בכוחות עצמו. הוא השתכר למחייתו כשוליה של רוקח, ובמקביל, בעזרת קריאה מרובה בספרים, בזכות כושר התבוננות וצמאון הדעת גילה בנפשו זיקה עזה לאמנות עוד בהיותו נער. תחילה חלם להיות צייר, אחר כך לבו נטה לתיאטרון ולספרות.

איבסן הוציא לאור את המחזה הראשון שלו "קאטילינה" ב-1850 ובמקביל המשיך בניסיונות לפרוץ את חוג העיתונאים והכתבים כדי מצוא בו את לחמו כמבקר. ב-1851 התמנה כיועץ ספרותי בתיאטרון שבעיר ברגן, שם הוצגו גם מחזותיו הראשונים. כעבור חמש שנים חזר לאוסלו (אז כריסטיאניה), וקבל משרת סגן במאי בתיאטרון המלכותי.

הצלחתו הייתה מלווה ויכוחים סוערים והתקפות סוערות של הביקורת ושל הקהל. אך איבסן התאפיין כדמות קשת-אופי, רגזנית ובלתי מתפשרת. דרישותיו הגבוהות מן הסובבים אותו בתחומי עבודתו ויצירתו הובילו לחיכוכים קשים עם השחקנים והממסד בכללותו. גם התנאים החומריים שבהם חי עם משפחתו קשים היו והממשלה סירבה לשלם לו תמיכה בשל היותו מחוץ לאנשי שלומה של המדינה ונאמניה.

הוא עזב את מולדתו כשהוא מר נפש, ובמשך עשרים ושבע שנים לא חזר אליה, אלא פעמיים בלבד, לביקור קצר. בתחילה שהה באיטליה ואחר כך עבר לגרמניה.

בנכר נכתבו יצירותיו החשובות ביותר: "בראנד", "פר גינט", "רוחות", בית הבובות, "אויב העם", "ברווז-הבר", "האישה מן היס". איבסן כבש לא רק את במת נורבגיה, אלא נהיה למחזאי הנורבגי הייצוגי ביותר ברחבי אירופה.

את הפואמה הדרמטית "פר גינט" חיבר איבסן באיטליה. הפולקלור מנוצל בה כיסוד מיתי של אדמת סקנדינביה, הן דרך היצרים האכזריים והמתפרצים כדוגמת הטרולים, והן דרך סיפורי פר גינט עצמו על יצורי טבע ותמונות נוף, או דמויות הכפר על ההווי שלהן.

איבסן עצמו כינה את יצירתו "פנטזיה פיוטית". וסגנון החרוזים שמאפיין אותה מוכיח חופש בחירה של הקצב (שאמנם משתנה מתמונה לתמונה) ושל דרך הביטוי המילולי- התוכני שלעתים הוא בלבוש משחקי, ובהזדמנויות אחרות עממי או שירי. איבסן אסר איסור מוחלט לתרגם את המחזה בפרוזה.

שנות חייו האחרונות של איבסן היו שנות תהילתו בסקנדינביה, ובאירופה כולה. ליום הולדתו השבעים הוקם פסל בדמותו מול התיאטרון המלכותי באוסלו. הוא נפטר ב-23 במאי 1906.

על המלחין

אדוורד גריג (Edward Grieg) נולד בעיר הקסומה ברגן שבנורווגיה המוקפת שבע פסגות מושלגות. אדוורד היה הרביעי מבין חמישה בנים למשפחת גריג. הוא גדל במסגרת משפחתית פתוחה ואוהדת. חובבי מוסיקה ואמנים נהגו להתארח בביתו אחת לשבוע ולנגן בצוותא עם אמו הפסנתרנית.

עוד בהיותו בן שש החל בלימודי פסנתר בהנחיית אמו. כישוריו ההלחנתיים נחשפו על ידי ידיד המשפחה, הכנר הנורווגי הנודע Ole Bull, אשר בהמלצתו נשלח גריג בן העשר להמשך לימודיו בפסנתר וקומפוזיציה בקונסרבטוריון בלייפציג שבגרמניה.

אך תקופת לייפציג זכורה לאדוורד הצעיר דווקא כבלתי נעימה, בעיקר בשל בעיות נשימה מהן סבל עקב דלקת ראות חריפה שתקפה אותו בשנת 1860. שנתיים לאחר מכן שב גריג לברגן.

למרות השפעתה הגדולה של התרבות הדנית על שכנותיה, הלכה וגברה התודעה הלאומית של גריג סביב הפוטנציאל המוסיקלי העשיר הטמון במקורות העממיים המוסיקליים של עמו. מודעות זו העמיקה בזכות הידידות של גריג עם המשורר והמלחין הצעיר Richard Nordraak - מחברו של ההימנון הנורווגי- עמו חבר יחדיו למען "השתחררות מכבלי המוסיקה הרומנטית הגרמנית" וחיפוש אחר עיצוב שפה סגנונית לאומית נורדית.

Nordraak נפטר בגיל מאד צעיר, (בן עשרים וארבע שנים היה במותו), וגריג נשאר בודד במערכה לקראת גיבוש תפיסה קומפוזיטורית חדשה, קרי, התפיסה הלאומית.

חודשים אחדים לאחר מות ידידו Nordraak, נסע גריג לרומא (נסיעה שתוכננה על ידי שני הידידים), שם פגש לראשונה את המחזאי בן ארצו Henrik Ibsen; פגישה שהולידה מאוחר יותר את הסויטות מס' 1 ו- Peer Gynt 2, על פי עיבוד האגדה במחזהו של איבסן.

באותה שנה- שנת 1867 נשא גריג לאישה את קרובת המשפחה שלו, הזמרת Nina Hagerup - אותה פגש לראשונה בעת שהותו בקופנהגן; דמותה שמשה במהלך חייהם המשותפים מקור השראה ליצירותיו.

ב- 1868, השלים גריג את יצירתו המבריקה, התובענית והמפורסמת ביותר, הקונצ'רטו לפסנתר בלה מינור. לאחר שנות עבודה ויצירה בהוראה, בביצוע, ובעיקר- בתחום הקומפוזיציה והעיבוד של לחנים עממיים, זכה גריג להכרה ממשלתית ונהנה מתמיכה כספית שנתית אשר אפשרה לו להתמסר למלאכת ההלחנה.

יצירתו Peer Gynt בוצעה ב- 1876; היא התקבלה בהתלהבות אדירה והפכה אותו בין לילה לאישיות ייצוגית של המוסיקה הנורווגית, או במילים אחרות, למלחין הלאומי.

גריג זכה להכרה בינלאומית על סגנונו הלירי, הרגשי והאימפרסיוניסטי עשיר הצבעים. בין יצירותיו המאוחרות נמנות אלו שנכתבו להרכבים קאמריים כמו The Mountain Thrall op.32, רביעיית המיתרים בסול מינור אופוס 27 ומחזור השירים Haugtussa op.67.

כדי להתבודד בשעת עבודתו ולהתייחד עם הנוף המרהיב שסובב אותו, גריג בנה לעצמו סטודיו פרטי למרגלות הפיורדים שהקיפו את ביתו. אך לאחר זמן מה, ובעיקבות ההטרדות של סקרני הסביבה שלא הרפו מלהתקרב לאותו חדר ממנו בקעו צלילי יצירותיו, החליטו בני הזוג גריג לעבור ל- Trolldhaugen (גבעת הטרולים), שם התגוררו עד יום מותו. בעשרים השנים האחרונות לחייו נהג גריג לחלק את שנת עבודתו על פי הסדר השגרתי הבא:

הלחנה באביב ובראשית הקיץ
חופשות של טיולים רגליים בסוף הקיץ
סיורי קונצרטים ארוכים בסתיו ובחורף

הצלחתו של גריג לא באה לו בשל בניית רפרטואר מוסיקלי לאומי מובהק בלבד, כי אם בזכות העובדה שמרבית יצירותיו חצו את גבולות ארצו וגבולות הלאום והושמעו ברחבי אירופה. המוסיקה שלו הפכה לקוסמופוליטית.

יצר הנדודים לא הרפה מגריג אפילו בשנותיו האחרונות, הן בארצו והן ברחבי אירופה. בשעה שתכנן נסיעה לאנגליה, חלה גריג ומת. הוא נקבר בקרבת ביתו, על צוק הנשקף אל פיורד.

על היצירה:

הרעיון המרכזי שבאגדת פר-גינט סובב סביב דמותו של צעיר נורווגי כפרי, כבן עשרים, המבקש להיות כל חייו "הוא עצמו". דמותו מצטיירת לעיתים כהוזה, לעיתים כהרפתקנית, סקרנית, חיה ומלאת קסם. למרות שעליו להתמודד עם סדרת אירועים מאיימים והרפתקאות נועזות (פרי יוזמתו שלו), אינו מצטייר כדמות של גיבור עז נפש.

כאשר דורך פר גינט על אדמת מולדתו (בראשית היצירה, עת מתאר הוא את שעות הבוקר וצייד האייל או בהמשך, בסצנה על מות אוזה אמו), נעלמים הניגודים והסתירות שבדמותו והוא מתגלה במלוא רגישותו.

הנוף הגיאוגרפי והנוף האנושי שביסוד המחזה של איבסן משחקים תפקיד מרכזי גם במוסיקה. נורבגיה הסלעית, הערפילית, על הפיורדים שלה, הרריה, אורניה, האיילות והשלגים המתוארים בין הסצנות השונות וכן תושבי הכפר הפשוטים והעניים, כל אלה משמשים תפאורה תרבותית ממנה שואבת המוסיקה את השראתה.

גריג נתבקש על ידי המחזאי איבסן להלחין עשרים ושלוש תמונות מוסיקליות מתוך מחזהו למען העצמת ההיבטים האקספרסיביים של הדרמה. תמונות אלו הולחנו על ידי גריג בין השנים 75-1874 כמוסיקה אינסידנטאלית, מוסיקת רקע, למחזה. הופעת הבכורה התקיימה שנה לאחר מכן.

לא אחת הביע גריג את אי שביעות רצונו מן ההגבלות וההנחיות החמורות שהמחזאי איבסן הטיל על מלאכת ההלחנה שלו. גם אם הצגת הבכורה של היצירה הפכה להצלחה גדולה, היא איבדה מן המשיכה בשל אי האמינות שנוצרה סביב המעשים הנועזים של הדמות האגדית המרכזית, קרי, של פר-גינט. המבקר האוסטרי הנודע אדווארד הנסליק (Edward Hanslick) טען שיש לזקוף את מידת ההצלחה של היצירה לאיכותה של המוסיקה בלבד.

במועד מאוחר יותר, החליט גריג לצמצם את עשרים ושלוש הסצנות המוסיקליות שהולחנו במקור כמוסיקה אינסידנטאלית לתשעה פרקים מוסיקליים ולקבצם

בשתי סויטות: הסויטה מס' 1 אופוס 46, שבה ארבעה פרקים, והסויטה מס' 2 אופוס 55, שבה חמישה פרקים. סדר הפרקים אינו את רצף העלילה שבמחזהו של איבסן, וזאת בשל רצונו של המלחין ליצור איזון בין הניגודים המאפיינים את הפרקים העוקבים: בעיקר ניגודים באופי ובמפעם. בדרך זו, ולמרות ששתי היצירות נבנו על פי מבחר סצנות מתוך המחזה כולו, הן זכו לפופולאריות רבה ברפרטואר הסימפוני המערבי עד ימינו.

סגנון היצירה חופף את שפתו המוסיקלית של גריג במרבית יצירותיו:

- פרקים הבנויים ממניאטורות, כלומר, סצנות מוסיקליות זעירות וקומפקטיות.

- הצללה אינטימית, לירית ואף מתקתקה, בהשפעת המלודיות העממיות הקצרות והרעננות.

- מבנים פשוטים ואף שבריריים, כמו:

המבנה המונותמאטי של "הבוקר" או של "ביקור אצל מלך ההר" העומד בזכות המעטפת ההרמונית השקופה דרכה זורמות ההשתנויות המעודנות בתזמור, בדינמיקה ובמפעם) השתנויות המעשירות את הנושא הראשי בשלל גוונים ומצבי רוח). או סצנות ליריות ונוגות-ב"מותה של אוזה" וב"שירת סולוויג" - שבהן שני נושאים עדינים ושירתיים, מנוגדים ומשלימים זה את זה מבחינת קווי המתאר שלהם.

- תבניות ריתמיות המעניקות בו בזמן תחושות אינטנסיביות ועידון (כמו ב"מחול אניטרה"), ותורמות לכל פרק את יסוד השוני מתוך האחדות.

- מרכיב התוכניתיות היוצר במוסיקה ממד חזותי כמו:

חיזיון של הנופים הנורדים.

פרקי מחולות מאזורים שונים ותרבויות שונות.

ניצול מרכיבי הטמפו, התזמור והדינמיקה להעצמת הדרמה האופיינית למצוקותיו של פר-גינט במהלך ההרפתקאות שלו.

ארבע התמונות המוסיקליות שתושמענה בקונצרט הן מתוך הסויטה מס' 1, אופוס 46. הן מוצגות כאן על פי סדר הופעתן במחזה, שכאמור אינו חופף את זה של הסויטה:

- הבוקר

- ביקור אצל מלך ההר (ריקוד הטרולים)

- מותה של אוזה-Aase

- מחול אניטרה-Anitra

"הבוקר"

allegretto pastorale

הרקע הסיפורי

היצירה נפתחת בתיאור מורד הר אשר למרגלותיו זורם נחל מהיר. זוהי שעת בוקר מוקדמת של יום קיץ חם. על רקע הנוף הפסטורלי מתוארת חצר המשק של אוזה, אמו של פר גינט הצעיר החסון בן העשרים.

מאפיינים מוסיקליים בולטים:

הפרק מהווה מעין חיזיון של התעוררות בוקר בנוף פסטורלי, ומבוסס על נושא אחד החוזר שוב ושוב ברצף של גוונים וצבעים.

נושא זה הוא למעשה מנגינה המוצגת בחליל סולו וזורמת בקו מלודי גלי במהלכי צלילים סמוכים של סולם פנטטוני, במשקל 6/8, בטמפו מתון ובלגטו. כל אלה, בלוויית מעטפת הרמונית שקופה, מעניקים לפרק את תחילתו האוורירית והרוגעת.

ההתעוררות ההדרגתית של הנוף, הטבע והאדם באה לידי ביטוי בנדידה של הנושא בין הכלים השונים; בקיטועו למוטיבים ולחלקיקים; ובעיבוי דינמי, מרקמי ותזמורי. כל אלה מעניקים תחושה של אינטנסיביות גוברת והולכת.

מעקב בעת ההאזנה:

הפרק פותח בהשמעת הנושא הראשי בחליל סולו ובויולה המשלימה אותו:

Fl.
Va.

העוצמה השקטה, הפקת הצלילים בלגטו והמרקם האוורירי ששקיפותו חושפת היטב את הקישוטים הזעירים השלובים בו, מעניקים לנושא ממד של רוגע, זרימה ופתיחות.

הנושא חוזר בשנית כמעט במדויק, הפעם מושמע בידי האבוב ומושלם על ידי הבסון:

Ob.
Fag.

mf — *p*

הסיומת השונה, ה"פתוחה", הדורשת המשך, מובילה אל הופעות נוספות של הנושא בצלילים גבוהים יותר, בעוד הנדידה של הנושא בין שני כלי הנשיפה מעץ נמשכת.

קיטועו של הנושא למוטיבים ולחלקיקים בדו שיח בין החליל והאבוב, וכן הדינמיקה ההולכת וגוברת תוך עיבוי המרקם, ממתישים את המעבר בין בצבוצי השחר לבין קרני הבקר הראשונות:

Fl.
2 Ob.

cresc. *cresc.*

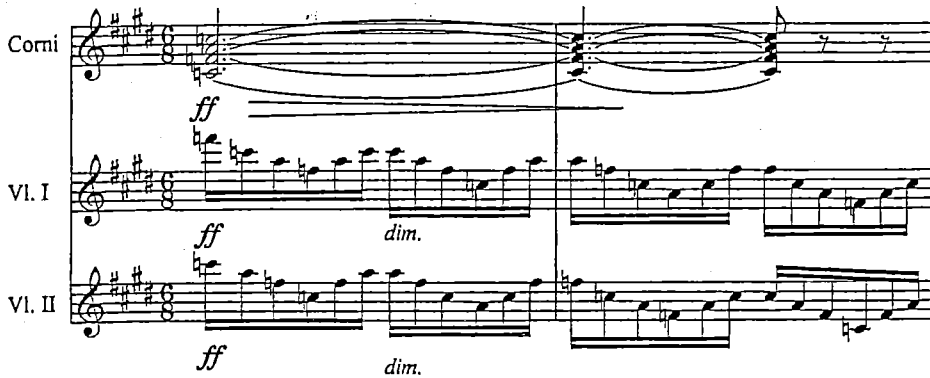
חטיבת העיבוי דינאמי והתזמורתי סביב הנושא מתחילה בכלי הקשת בהתפרצות
 סוחפת המטפסת מעלה בסדרה של מוטיבים גזורים מן הנושא:

בשיאה של ההתפרצות המהווה גם את שיאו של הפרק, מציג הצילו מעין חומר
 מלודי חדש הבנוי מנקודות מתאר הלכותות בתמצות מתנועת הנושא הראשי. אופיו
 ההכרזתי משווה לו דימוי של זריחת החמה במלואה:

חומר מלודי זה, שהוא חסכוני בצלילים אך עשיר באנרגיה הפנימית שלו המאופיינת
 בתנועות דינאמיות קיצוניות, עטוף במרקם מלא של תרועות כלי נשיפה וגלים
 גועשים של צלילי כלי קשת מהירים:

הסערה דועכת לאיטה ומובילה אל הופעה נוספת של הנושא הראשי בצורתו
 המקורית, הפעם בידי הקרן והשלמתו בפי הויולה. ברקע ממשיכה התנועה הגלית
 של הצלילים מהירים, הפעם בצלילים עדינים וחרשיים של החלילים והקלרינט.

הנושא הראשי, הפעם בגרסה מקוצרת ומעובדת, פותח שוב במסע נדידות אל
 האבוב ומשם אל כלי הקשת.

דילול מרקמי, האטה ריתמית והחלשה של עוצמת הצליל מלווים את התפוררות
 הנושא לשברירים המופיעים לסרוגין עם קישוטי טרמולו בחליל.

כל אלה מבשרים את הרוע, היציבות ואת התזכורת האחרונה של נושא
 "ההתעוררות"; אכן בוקר חדש הבקיע.

הצעות לפעילות:

מאחר ואנו עוסקים ביצירה תכניתית, מתבקשת התייחסות לפן הדרמטי הטמון בכל אחד מפרקיה ולדרכי ההבעה שלו באמצעות תנועה, כוריאוגרפיה, שירה ונגינה. יחד עם זאת מוצעות לפניכם פעילויות הקשורות לתחום האוריינות ומיומנויות ביצוע על פי התכונות המוסיקליות הבולטות בכל אחד מפרקי היצירה.

הבוקר

1. מאזינים למחצית הפרק ומבקשים לתאר את ההתרשמות הראשונית. (מתייחסים אל האווירה ועומדים על התכונות המוסיקליות הבולטות המעצבות אותה)
2. מאזינים לפרק כולו ומצביעים על תכונותיו הבולטות על בסיס סדרה של מסיחים כמו, לדוגמא:
 - הפרק נפתח בידי החליל ובהמשך בקרן.....
 - הפרק נפתח בידי החליל ובהמשך באבוב.....
 - הפרק מתפתח במפעם ובעוצמה קבועים.....
 - הפרק מתפתח במפעם ובעוצמה משתנים.....
 - לפרק נושא מרכזי בולט.....
 - לפרק סדרה של נושאים שונים.....
 - הפרק מושמע ברובו בסטקטו.....
 - הפרק מושמע ברובו בלגטו.....

הערה: מומלץ להחזיק בכתה פלקטים או תמונות של משפחות כלי נשיפה וכלי קשת

3. לאחר סיכום התכונות הבולטות של הפרק והתייחסות חוזרת אל אופיו ואל האווירה העולים ממנו, ניתן לשחק במשחק הפנטומימה כדי לזהות את שם הפרק.
4. הצגת שלושה קווי מתאר בדוגמאות בתווים (שניים מהם מסיחים) לשם זיהוי קו המתאר הנכון של הנושא המרכזי:

The image shows three staves of musical notation. Each staff begins with a treble clef, a key signature of two sharps (F# and C#), and a 6/8 time signature. The notation consists of a single melodic line on each staff, featuring a variety of rhythmic values including eighth and sixteenth notes, as well as rests. The music appears to be a melodic fragment from a larger piece, with some notes beamed together and others held as longer values.

5. מעקב אחר התווים של הנושא הראשי בשתי הופעותיו הראשונות: בחליל ובאבוב תוך שימת דגש על הבדלי הסיומות.
 6. שירת הנושא על ההברה לי.
 7. מעקב אחר התווים של הנושא הראשי בארבע ההופעות הראשונות תוך שימת דגש בהבדלי הסיומות.

8. בניית "מראה" מראשית הפרק עד תום הופעת הנושא בכלי הקשת, שתדגיש:

- התנועה המלודית של הנושא הראשי;
- קישוט הטרייל האופייני לנושא;
- מהלכי דינאמיקה וטמפו משתנים;
- דרכי ההפקה של הצליל (ארטיקולציה) ודרכי ההבעה.

9. חידון כלים: התלמידים מקבלים דף ובו טבלה עם פרוט מספר התצוגות של הנושא המרכזי. עליהם לציין ליד כל מספר את שם הכלי המשמיע אותו (ניתן להתחיל את זהווי הגוונים לפי משפחות הכלים: עץ, מתכת, קשת, ובהאזנות הבאות לנסות ולזהות את הכלים הספציפיים).

10. שירת הנושא הראשי על הברות שונות לפי הכלי המשמיע אותו (כאשר המורה או התלמיד מנחים את הכתה במעקב מעל התווים)

- הברה לי- בחליל
- הברה לו באבוב
- הברה לה על כלי הקשת

11. נגינת הנושא בטרנספוזיציה בחלילית או מטלופון:

12. בניית כוריאוגרפיה סביב תהליך ההתעוררות: התלמידים מפוזרים על הרצפה בשכיבה, "משחקים" את פר גינט הישן ומתעורר אט אט. בעוד הם שוכבים על הרצפה עליהם לתאר באוויר את תנועת הנושא: ביד ימין כאשר הוא מושמע בחליל, ביד שמאל כאשר הוא מושמע באבוב. עם הופעת הנושא בכלי מיתר מופעלות שתי הידיים בתאור קו המתאר שלו; אט אט מתרוממים מן הרצפה. "ההתמתחות" האחרונה תבוצע בהישמע הנושא הראשי בקלרינט ובקרן.

13. שירת הנושא הראשי על פי תרשים הרשום בבריסטול בו מתוארות דרגות הדינמיקה והטמפו השונות. ראשית המורה ינצח על הביצוע המדויק, לאחר מכן יעשה זאת אחד התלמידים.

14. תזמור עדין סביב 2 או 4 ההופעות הראשונות של הנושא, בטרנספוזיציה על פה.